

oudheidkundige vereniging
"oud vorden"

te vorden

vordense kronyck

23e jaargang, no. 2
december 2005

VORDENSE KRONYCK

23e jaargang, no. 2

INHOUD

Van de voorzitter	Hennie Reindsen	2
Klein Amsterdam	J. van den Broek	3
Bewonersgeschiedenis Hoogstraat 29	Gré Martens	7
Volk langs de weg	D.W. Borgman	10
Veurjaorsschoonmaak	Geurt Harmsen	13
Het kerkdorp Kranenburg	Henk Folmer	15
Het rijwiel, of de fiets	Arie Tragter	27

VAN DE VOORZITTER

De spanning binnen het bestuur loopt zo langzamerhand wat op. Het volgende jaar, 2006, is ons jubileumjaar. Onze vereniging bestaat dan 25 jaar. Gaan we dat vieren? Natuurlijk! Alleen, hoe uitgebreid, of hoe eenvoudig? Een commissie houdt zich met deze vraag bezig. Het antwoord kunt u t.z.t. tegemoet zien.

Een ander element dat de druk in de 'bestuursbarometer' flink doet oplopen is 'het boek' Wordt het wel gedrukt? Hoe gaat het er uit zien? Hoe zal het door de Vordenaren worden ontvangen? Krijgen we het financieel allemaal rond? Veel vragen lijken al positief te kunnen worden beantwoord. Enkele (belangrijke) wachten nog op een bevestiging. De mogelijkheid tot voorintekening leverde inmiddels al zo'n kleine 300 bestellingen op. Daar zijn we (voorlopig) al heel blij mee. 't Wödt wat!

Naast de extra zorgen die zo'n jubileum met zich mee brengt, moet het reguliere werk wel doorgaan; in december bijvoorbeeld wilt u, onze leden, wel gewoon 'de Kronyck' ontvangen. Hoewel het bestuur en met name de redactie wel een heleboel zelf doet, wordt de inhoud van de Kronyck gelukkig voor het grootste gedeelte gevuld met interessante en/of leuke artikelen geschreven door onze actieve leden. Daar zijn we hen zeer erkentelijk voor!

Wat te denken van een interessant artikel van Jaap van den Broek over het verdwenen "Klein Amsterdam". Ik (HJR) kwam in 1968 naar Vorden en heb een groot gedeelte van de 'verdwintruc' met eigen ogen kunnen volgen.

Mevrouw Gré Martens moet vele 'onderzoekuurtjes' hebben besteed aan haar doorwrochte artikel over "Hoogstraat no. 29".

De heer Borgman toont ons een (voor velen) herkenbaar beeld van allerlei "Volk langs de weg" waarmee de boer van gister te maken had.

Geurt Harmsen verrijkt onze Kronyck met een geinig verhaal over hoe handig de mensen vroeger te werk gingen bij de grote voorjaars schoonmaak.

De heer Henk Folmer levert ons een zeer interessant artikel over het kerkdorp "De Kranenburg" en wel zo groot, dat we niet alles in een keer kunnen plaatsen. Een deel van zijn werk zult u kunnen lezen in een volgende Kronyck.

Het laatste woord is aan Arie Tragter. Helaas is hij dit voorjaar, op 8 juni 2005 overleden. Het verhaal over het rijwiel, of de fiets, dat hij slechts enkele weken voor zijn overlijden nog schreef, kunt u bezien/belezen als een ode aan deze bijzondere, opgewekte, humorvolle man. We zullen Arie niet gauw vergeten.

Namens het bestuur en in het bijzonder de redactie wens ik u behalve veel leesplezier, fijne feestdagen en een gelukkig 2006 toe.

Hennie Reindsen

“KLEIN AMSTERDAM”

J. van den Broek

In de loop der jaren zijn in de periodieken van de vereniging Oud-Vorden enkele artikelen verschenen over de Kroeseboom en het daarbij gelegen buurtje dat ten westen van de kruising Zutphenseweg-Dokter C. Lulofsweg ligt en dat wel als “Klein Amsterdam” aangeduid werd (zie referenties 1,2,3,4).

Situatieschets van “Klein Amsterdam”, de wijk ten westen van Vorden

Het huis van Diene Masselink werd al in 1957 gesloopt, terwijl de overige panden hier, met de bijbehorende paden, in de jaren '70 van de vorige eeuw grotendeels zijn verdwenen. Op deze plaats staan nu seniorenwoningen. Van de vroegere panden bestaan nog de huizen die destijds bewoond werden door de families Bulten, Kettelerij en Assink.

Het was vroeger een hecht buurtje; de bewoners hielpen elkaar waar nodig. Ze zaten elkaar ook wel eens in de haren, maar dat was dan gauw weer over; ze konden niet zonder elkaar.

“Klein Amsterdam” was geen ‘gemeenteweg’; de aanwonenden moesten het weggetje zelf onderhouden. Eerst gebeurde dat met sintels en later met klinkers. Het raadslid Gotink uit Delden heeft zich destijds ingezet voor het verbeteren van de wegverharding in deze buurt. Ook het sneeuwuimen in de winter moest met eigen krachten gebeuren; daar werd de hele buurt bij ingeschakeld.

Het is wellicht interessant nog iets van de vroegere toestand van huizen en bewoners vast te leggen en dat gebeurt dan in deze Kronyck.

Klein Amsterdam begon bij de Kroeseboom en liep in westelijke richting. Aan het begin stond een aantal woningen, die op bijgaand kaartje (kaart 1) zijn inge-

*De woning van Vriezenkolk.
Rechts, op de achtergrond,
het huis van Assink*

*De woning van
Vriezenkolk, met op de
achtergrond (l.) het huis
van Kettelerij*

tekend en wel met vermelding van de namen van vroegbewoners, voor zover die konden worden achterhaald. De verkregen gegevens wijken hier en daar van elkaar af, zodat enige onnauwkeurigheden voor kunnen komen. Van enkele van de besproken woningen zijn hierbij foto's afgedrukt. Over de vroegere bewoners nog het volgende: Bijenhof was varkenshandelaar; hij hield wel van een slokje. Dat was in dat beroep niet ongebruikelijk. Visser was schoenmaker. Zijn zoon is dat ook en heeft zijn zaak aan de Raadhuisstraat. Staring was kantonnier bij Rijkswaterstaat, evenals Bloemendaal. Zij hadden het werk dus voor de deur. Ook Hissink was schoenmaker. Harmsen werd de 'zeepkoning' genoemd. Schoenaker was stratenmaker bij de gemeente. Samen met Wonnink heeft hij vele steentjes gelegd in en om ons dorp. Het beroep van Vriezenkolk jr. was stoffeerder; het stopwoord van zijn vader was "potdosie" en zo werd hij ook genoemd. Welgraven werkte bij verschillende bazen, onder andere bij de leerlooierij van Albers, in Vorden en Diene Masselink hield bokken voor de fok. Hilferink had een kruidenierswinkeltje. Hij verhuisde daar later mee naar 't Hoge. Juffrouw Beverlo was onderwijzeres, eerst in Vorden op 't Hoge en daarna in Ruurlo, en de vrouw van Sluijter ging met 'negotie' (potten en pannen) langs de

*Het blok van
drie woningen
aan de
Zutphenseweg*

*De woning van
Hissink, gezien
vanaf de zuidzijde*

deur. Het pand van Van Uitert heette Ruimzicht. Klein Amsterdam was het begin van een pad dat verder doorliep langs de houtwal aan de noordkant van het hooggelegen bouwland- "de Woesten Enk" (kaart 2) en dat ten zuiden van de boerderij het Addinkop de Kruisdijk uit kwam. Daar was het afgesloten door een slagboom. De houtwal was een ideale speelgelegenheid voor de jeugd, maar werd ook door jan-en-alleman als stortplaats gebruikt. Het pad heette achtereenvolgens Eelmerinkkamp, Hoetinkkamp en Addinkamp. Onderweg waren er zijpaden naar de Strodijk, langs het Eelmerink, langs de boerderij 't Hoetink en langs de villa van Tonnet (heet ook 't Hoetink) en naar 't Addink. In zuidelijke richting liep een pad naar de Molen van Hackfort, een pad langs boerderij Den Kerkhof en er liep een pad naar de (nu nog bestaande) Heegherhoek. Vanaf de aansluiting liep er nog een pad in westelijke richting, het Peppeldiekske, dat bij het huis van Van der Meij op de Kruisdijk uitkwam. Het eerste en langste deel daarvan heette overigens Schoneveldsdiexken. Op het tweede kaartje zijn deze paden ingetekend. Het zou mooi zijn wanneer de hier genoemde, maar ook andere paden rondom Vorden, weer in hun oorspronkelijke staat teruggebracht, of nieuw aangelegd zouden worden. Wie weet komt het er nog eens van. Het zou de aantrekkelijkheid van Vorden als fiets- en wandelgebied verhogen.

'Ruimzicht', de
woning van Van
Uitert (gesloopt in
het voorjaar van
1973)

Vroegere weggetjes en kerkenpaden in en rond het vroegere "Klein Amsterdam".

Referenties:

- Broek, van den J., H.C. Kettelerij, H.G.Wullink (1990). De Kroeseboom in Vorden, Vordense Kronyck (december-uitgave).
Bosch, Carlo (1993). Bella Vista, Vordense Kronyck (december-uitgave).
Broek, J. van den (1996). Herinneringen aan Diene Masselink, Midwinterpraot (december-uitgave).
Poesse, R. (1993). Het witte huisje, Vordense Kronyck (december-uitgave).

BEWONERSGESCHIEDENIS VAN HET PAND “HOOGSTRAAT NO. 29”

Gré Martens

“Hoogstraat no. 29, te Vorden”..... Maar, waar is, of liever, waar was de Hoogstraat? Wel, dat was waarschijnlijk een weggetje waar later de Molenweg is komen te lopen. In een koopakte daterende uit 1818 wordt de grootte en locatie van het perceel waarop dit huis stond namelijk aangeduid als: een huis en wheere No. 21 staande in het dorp Vorden met den hof, zijnde hof en huisplaats ongeveer groot zeventig Roeden, belend eenderzijds (rechts, red.) het huis en hof van de Bakker Romville en anderzijds (links, red.) het land en huis van de Weduwe Wychers, 't eindend de hoogstraat, en Zuideinde van den hof aan het land van Hendricus Ensink.

Het huis op de hoek van de Kerkstraat en de Insulindelaan (vroeger het Lange Pad geheten) is het huis dat vroeger bekend stond als no. 29.

Hieronder volgt, in chronologische volgorde, een overzicht van de diverse eigenaren die dit pand door de jaren heen voor kortere of langere tijd in bezit hebben gehad. Ik was in de gelegenheid dit overzicht samen te stellen omdat, door vererving, binnen onze familie een collectie koopaktes, eens toebehorende aan diverse opeenvolgende eigenaren van dit pand, bewaard is gebleven. Mijn voorouders hadden dit pand vanaf 1829 in bezit.

De locatie van dit huis en de grootte van het perceel was destijds aangeduid in de notariële acte die de verkoop van dit huis middels een publieke veiling in 1818 beschrijft. Het was in veiling gebracht door Bernardus Antonius (uit Zutphen) en Anna Wilhelmina Westhoff (uit Vorden), de twee kinderen van Frans Westhoff en zijn Ehevrouw, Wihelmina Martens, wonende te Zutphen. Deze Frans Westhoff had dit pand - zo blijkt uit deze zelfde acte - in 1803 gekocht. Het huis werd op dat moment bewoond door ene Laurens Massot. Het werd voor een bedrag van fl. 500,- gekocht door Theodorus Meyer, herbergier, logementhouder en winkelier.

In 1824 werd het huis, wederom publiek, geveild door Theodorus Meyer en zijn echtgenoot Aleida Nieuwenhuis. Het werd - dit keer met slechts 10 roeden grond - voor een bedrag van fl. 600,- verkocht aan Hendricus Kanters en Johanna Kuypers, echtelieden. Hendricus Kanters was koperslager.

Hendricus Kanters had het pand blijkbaar gekocht als speculatieobject, want hij verkocht het op 17 december 1825 al weer, ook weer middels een publieke veiling.

De veiling werd, ook blijkens de acte, gehouden ten huize van eedergenoemde

Theodorus Meyer en het pand werd, ook weer met 10 roeden grond, voor een bedrag van fl. 525,- gekocht door Johannes Albartus Meyer, koopman. Hendricus Kanters was er dus kennelijk wel fl. 75,- bij ingeschoten.

Nog geen week later (op 24 december) liet Johannes Meyer het weer veilen en kocht het zelfde pand vervolgens voor zichzelf, Johannes Albartus Meyer, voor één derde, in gemeenschap met Willem Elshoff (bakker) en Jan Muyderman (smid). Het bedrag waar het toen voor werd verkocht was fl. 530,-.

In 1826 werd het pand wederom verkocht. Het werd toen gekocht door Jacob Grootendorst (kleermaker) en Clara Harbach (vroedvrouw). Ook toen bracht het fl. 530,- op.

In 1829 verkocht Jacob Grootendorst het weer. Het pand, met nog steeds met 10 roeden grond, werd toen, voor fl. 550,- aangekocht door Bernardus Ringenberg, mijn overgrootvader en zijn Ehevrouw Joanna van Sarck, uit Groenlo. Zij bewoonden het huis tot hun in aanbouw zijnde huis aan de Zutphenseweg klaar was (ca. 1832). Er is zelfs nog een rekening bewaard gebleven daterende uit 1831, voor levering van dakpannen. Het huis is gebouwd door de meester-timmerman-aannemer Gerrit Weenink.

Vanaf ca. 1832 werd het bewoond door Gerhardus Stark en Wilhelmina Ringenberg, geboren in Linde (no. 320) een nicht van Bernardus.

In 1860 verviel het bij het overlijden van Bernardus aan zijn dochter, Maria Elisabeth Ringenberg, gehuwd met Bernardus Wilhelmus Reinirus Stark, kandidaat-notaris bij jhr. Van Haeften, destijds notaris in Vorden. Bernardus was de zoon van Gerhardus Stark.

Na overlijden van Bernardus vertrok de familie naar Nijmegen. Het huis werd daarna bewoond door de familie Van Spronsen. Adrianus van Spronsen werkte bij de vleeswarenfabriek van Poesse.

Maria Elisabeth Stark-Ringenberg - inmiddels weduwe - heeft het huis, dan bekend staande onder sectie K No. 1827, K No. 1829, met 10 are en 10 centiare (men kon toen kennelijk zuiverder meten!), inmiddels gelegen aan het in tussentijd aangelegde Lange Pad, in 1915 (voor een bedrag van fl. 2.216,-) verkocht aan Antonius Bernardus Martens. Inmiddels was notaris Numans aangetreden in Vorden.

Antonius Bernardus Martens heeft er tot 1925 zelf gewoond. Daarna is het pand met 6 are en 90 centiare verkocht en wel aan Hermanus Bernardus Emsbroek (voor fl. 2.400,-) en tot ca. 1928 bewoond door de familie Scholten. Arnoldus Scholten was procuratiehouder bij de EMPO-rijwielfabriek. Daarna verhuisde de familie Scholten naar het pand Raadhuisstraat no. 15 (destijds A 230 en later Hengeloseweg geheten; het huis met de hoge stoep). In 1930 is er door Antonius Bernardus Martens nog eens 3 are en 20 centiare voor (fl. 300,-) verkocht aan Hendricus Nieuwenhuis.

Vervolgens heeft keurmeester Amsen er nog gewoond (gehuurd) en vanaf 1939 heeft Wim Pardijs ('de Keizer'), telegrambesteller bij de PTT en later, vanaf 1942, kruidenier, er gewoond. Deze is later met zijn zaak verhuisd naar de Dorpsstraat, naar het pand van Tielkes, in het dubbele pand naast schoenmaker Jansen. Het pand kwam vervolgens door vererving in 1976 in handen van Lambertus (Bart) Emsbroek.

De familie Pardijs had het pand aanvankelijk gehuurd, maar de weduwe Pardijs heeft het pand, met 5 are en 65 centiare (Emsbroek had intussen een klein stukje grond verkocht aan Boerstoel/Nieuwenhuis), in 1990 van Bart Emsbroek gekocht.

In 1992 is het pand weer door haar verkocht aan Albertus Smidt. In 1999 is het pand wederom verkocht en wel aan Albert Willem ten Have en Frederika Pascale Maas.

In 2005 is het pand weer verkocht (voor de laatste maal?) en wel aan Liesbeth Bakker, dochter van Klaas Bakker (eigenaar van hotel 't Wapen van Gelderland (red.) en haar partner H.J.R. Geubels.

'VOLK' LANGS DE WEG

D.W. Borgman

Naast allerhande lieden die met handel langs de deuren kwamen, zoals in een eerder artikel beschreven, had je ook handelaren die van de boeren iets wilden kopen. Om te beginnen had je pluimveehandelaren, 'hoenderkremers' noemden de boeren hen. Bij ons was dat Calot uit Zutphen. Hij woonde op de Hoge West, tegen de muur van het Jodenkerkhof. Calot had als stelregel: alle boeren kunnen beter een Calot onderhouden dan Calot alle boeren. Zijn prijzen waren er ook naar. Hij was toen een al wat bejaarde man die zijn schaapjes op het droge had. Hij had een aantal gouden tanden, rookte grote sigaren en dronk graag een borreltje. Hij kwam altijd op de fiets. De kippen of ander pluimvee, of konijnen deed hij in een zak en bond ze aan het stuur van de fiets. Als er meerdere kippen verkocht werden, haalden zijn zonen ze op met een transportfiets en later met de auto.

Ook waren er handelaren, als Tieleman, voor huiden (vellen). Hazen- en konijnenvellen werden na de slacht binnenstebuiten met een wis stro erin te drogen gehangen en later verkocht. Mollenvellen werden op een plank gespijkerd en gedroogd en later verkocht. Ook bunzing- en hermelijnvellen waren gewild. Alles werd in die tijd te gelde gemaakt.

Voor de varkenshandel had je allereerst de biggenhandelaren. 'keune-ronselers' zeiden de boeren. Die kochten de biggen voor de markt, of voor andere boeren die biggen nodig hadden voor de mesterij. Ook had je wel handel van boer tot boer. Dat wil zeggen dat de ene boer biggen kocht bij de andere. Ook gingen de boeren wel met de biggen naar de markt. De avond er voor werden de biggen zorgvuldig gewassen met groene zeep en dan dik in het stro gelegd. Op de markt werden de biggen in 'biggenmasten', een soort kisten of tenen manden, dik in het stro gelegd, tentoongesteld en al of niet verkocht.

Slachtvarkens en zeugen werden meestal direct aan de slager verkocht, die ze zelf aan huis slachtte. Ook waren er slachterijen, zoals Poesse in Vorden, Meerstadt in Zutphen en anderen. De boeren brachten de varkens daar meestal zelf naar toe. Als ze verder weg gingen, werden ze naar een trein- of tramstation gebracht. Daar was een waag (waoge) waar ze werden gewogen en naderhand per trein of tram verder getransporteerd.

Dan was er nog de fokvarkenshandel. Stamboekfokkers verkochten beren en ander fokmateriaal aan andere boeren en berenhouders. Ook was er export van varkens. Dan kreeg je buitenlanders op het bedrijf.

De rundveehandel was voor de meeste boeren het belangrijkste in die tijd. Nuchtere stierkalveren werden als wetterkalf met zeute melk opgefokt en later aan de slager verkocht. Als ze niet zelf werden gehouden, werden ze verkocht

voor de handel. Dan gingen ze naar de kalvermesters (witvlees) of stierenmesters (roodvlees).

Grote bedrijven hielden ze zelf en dan werden ze later gecastreerd en als 'ossen' geweid, of vetgemest. Soms werden ze dan wel drie jaar oud. Dan waren het onderhand grote knapen waar je als buitenstaander maar beter niet bij in de wei kon komen(!).

Stamboekfokkers hielden een deel van de stierkalveren zelf en verkochten ze later als fokstier aan andere boeren, of stierenhouderijen. De K.I. (kunstmatige inseminatie) kwam er pas na de oorlog. Vanaf dat moment waren er minder stieren nodig voor de fokkerij.

Vaarskalveren werden meestal zelf opgefokt voor vervanging van de melkkoeien. Kalveren die men zelf niet nodig had werden als drachtige -, of als afgekalfde vaars verkocht aan boeren, handelaren, of op de markt. Ook hier had je weer onderscheid tussen fok- en gebruiksvee en in handelaren hierin. Koeien die niet meer geschikt waren voor de melkproductie werden of zelf afgemest (vetgemest), of geweid.

In die tijd had je nog veel vetweiders. Dat waren boeren of handelaren met een stuk weiland. Ook slagers en ook wel burgers deden dat. Sommigen van hen gingen in de winter, na nieuwjaar, langs de boeren en kochten daar de 'uitgemolken' koeien op. Die werden vervolgens op 1 april geleverd en gingen dan het land in om vet te worden. Deze werden in het najaar als slachtkoeien verkocht. Soms bleven ze heel lang in de wei.

Als het erg slecht weer werd, deed men ze een dek op. Vetweiderij was meestal wel een lucratief bedrijf, vanwege de prijzen. Die konden overigens van jaar tot jaar nogal verschillen. Men zei wel: vetweiders zijn de eerlijkste mensen die er bestaan, wat ze het ene jaar verdienen, brengen ze het andere jaar weer weg.

Voor mijn tijd en voor de oorlog was een groot deel van de rundveehandel in handen van de joden. Iedereen die wat op leeftijd is kent nog wel hun namen, zoals de Cohens, de Samuels, de Godschalks en vele anderen. Goede, en slechte handelaren, maar die zijn er nu ook nog steeds. De wereld en de mensen veranderen niet.

De Nazi's hebben deze landgenoten op een gruwelijke en onvergeeflijke manier uitgeroeid. Een enkeling slechts heeft de Tweede Wereldoorlog overleefd. Na de oorlog kwamen er nog een drietal bij ons op het bedrijf om handel te drijven met mijn vader. Daar was allereerst Carel Weijel, uit Zutphen. Hij had een slagerij in de Sprongstraat. Hij kocht zijn slachtkoeien zelf bij de boeren. Hij was klein van stuk en de boeren noemden hem daarom Careltje Weijel. Hij was een taai handelaar en stond soms bij de boer te huilen en zei dan: Borgman, ik kan er niet meer voor geven, ik kan er niet meer voor geven. Maar mijn vader was ook vasthoudend, met als gevolg dat Careltje wat water bij de wijn deed en dan kregen ze

meestal wel 'akkoord'. De tweede was Karel van Gelder, een grote, forse man. Hij kocht ook wel koeien van mijn vader. Hij had zelf ook weiland waar hij vee weidde. Dat hadden veel handelaren in die tijd. Hij was een rustige man, die bood geld, deed er soms wat bij en ging dan al of niet in het bezit van een koe naar huis. Als laatste Meijer Godschalk, uit Deventer. Die handelde veel in drachtige vaarzen met 'goede papieren', zoals de boeren zeiden. Ze bedoelden daarmee: goede melklijsten en stamboekvee. Hij was een handelaar met veel omzet. Hij had wat plaatselijke handelaren die bij de boeren voor hem gingen kijken, o.a. Hissink uit Wichmond. Later kwam hij dan zelf mee en kocht al of niet, naar gelang de prijs.

Voor de 'Kolde Markt', de jaarmarkt in Deventer, die in de herfst werd gehouden, kocht hij ook veel vee. Ik herinner mij dat hij ook er bij ons een gekocht had voor de 'Kolde Markt'. Hij betaalde na de koop altijd meteen. Hij zei toen: dit jaar heb ik 120 stuks voor de 'Kolde Markt' gekocht en ze zijn allemaal betaald. Hij had een zwager en nog wat andere grote handelaren, die deden dat ook. Het was een eer voor hem om de meeste dieren aan te voeren. Meijer Godschalk is later met zijn familie naar Israël geëmigreerd.

Voor de paardenhandel had je weer andere mensen. In deze omgeving hadden de meeste boeren een of twee paarden, een enkeling meer. Kleine boeren hadden meestal maar een paard. Die deden het zware werk, zoals ploegen en grasmaaien, dan ook vaak samen met een buurman. Samen 'aanspannen' noemden ze dat. Veel boeren fokten ook wel een veulen bij het paard. De hengstveulens werden in de zomer verkocht, meestal op de markt. Hier was dat in Hengelo(Gld.). Daar waren zo'n acht maal per jaar grote paardenmarkten. Die hadden ook allemaal een naam. Meimarkt spreekt voor zichzelf. Kermismarkt was de tweede woensdag in juli, Knollenmarkt: de tweede woensdag in augustus. En dan nog de Michielsmarkt en de Nicolaasmarkt, enz.

Merrieveulens werden door de grotere boeren zelf aangehouden en later tuigklaar gemaakt en beleeerd. Naderhand dienden ze als vervanging van een ander paard, of ze werden verkocht. Paarden die voor de slacht weggingen, gingen hier meestal naar de paardenslager Begieneman, in de Rode Torenstraat in Zutphen. Als een boer een paard had waar men niet veel mee kon beginnen zei men: breng hem maar naar Begieneman. Zo was het in die tijd rond de Tweede Wereldoorlog. Nu, 50 jaar later, is er veel veranderd. Pluimvee en varkensstallen zijn hermetisch afgesloten. Mensen als een veterinaire, of anderszins komen er alleen in via een sluis, waar ze zich eerst gedoucht hebben en van schone kleren zijn voorzien. Bij de meeste rundveebedrijven komen ook alleen mensen in de stallen die er zijn moeten, veearts, handelaar, inseminator, of vertegenwoordiger van Dumeco. Zij moeten dan wel bedrijfskleding aantrekken, dat wil zeggen schone laarzen en een overal of stofjas.

Paarden zijn er alleen nog voor de sport en als hobby, maar wel in groten getale (!!)

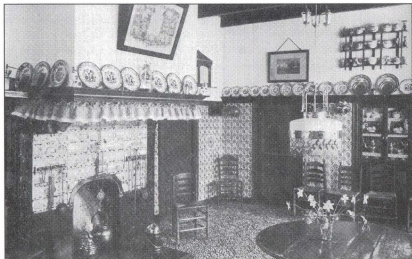
VEURJAORSSCHOONMAAK

Geurt Harmsen

Jaoren e-lene - ik was nog maor zo'n jonge - krega ik ins van mien va de opdrach um bie een van zien breurs een karweitjen op te knappen.'t Was veurjaor en zo as toen gebruikelijk was, worden der grote schoonmaak e-hollen. Dat was toen nog mode. Alles mos naor buuten, de matten der uut, de glazenkleje der veur hen, 't kabinet worden uut'e-pakt en in de wriefwas e-zet en ok mos de estrikken vloere een schrobbeurte hebben. Alles worden in werk e-zet um 't netjes te hebben. Zo ok bie mien oom en tante.

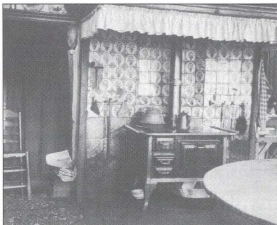
Toen ik daor an't werk wazze, mos de grote k kken der an geleuven. Toen ik der 's margens an kwam, stond'er al een heel spul op de deale. Ok de kachel worden naor buuten e-brag. Noe zat'er in de grote k kken nog zo'n oldewetsen schoarsteen, met een enormen groten boozem. Daor hebt ze vrogger een vuur onder estokt. Later maakten ze in dat grote gat een iezeren plate, waor een gat in zat veur de kachelpiepe. En ik mot zeggen: dat ging ok bes. Zo'n schoorsteen trok as de mieter.

Bie de schoonmaak mos den plate der uut e-nommen worden, want der lei roet en andere rommel op wat deur de schoorsteen naor onder veel. Dat utnemmen van die plate, dat was mansleuwerk en dan mos de schoarsteen met een berken

Een ouderwetse schouw.

Schouw, zoals die in later jaren in combinatie met een fornuis werd gebruikt.

bessem worden e-keerd. Ie kunt oe veurstellen dat de mansleu daor een hekkel an hadden, zo ok mien ome. Wat wil noe 't geval? Een anderen breur van mien va, een huusknech; den heiten Jan - een menneken dat graag de grote jonge uut hing en ok graag op jach ging - den kwam toevallig langs toen de grote kökken de beurte kreeg en praktisch alles der uut was. As Jan der uut ging had'e altied 't jachgeweer bie zich, een mooi greun manchester pak an en een greun heutjen op zien kop. Hee stapten altied van achteren op zien fietse. Der zat bie de naaf van 't achterradd een pinnewaor 'e op ging staon. He trad een paar keer met een voet an en hoeps daor zat hee op 't zadel.

Onder 't koffiedrinken, waor Jan ok bie zat, en wie 't ok over 't schoarsteen veggen kregen, zei der ene: Jan ie hebt 't jachgeweer bie oe en de schoarsteen mot nog een beurte hebben. Wie hebt al is e-heurd dat dat heel goed geet met een jachgeweer. As ie dat noe 's veur ons opknapt en twee patronen in oew geweer doot en twee keer deur de schoarsteen schiet. Noe, dat wol Jan wel veur mien oom opknappen. Toe'w de koffie op hadden, deed Jan twee patronen in zien jachgeweer, ging onder den groten bozem staon. Mien oom deet de deure dichte. Wie stonnen allemaole buuten veur de roeten te kieken hoe dat ging. In ens heurn wie een knal en toen nog ene. Wie zaggen niks meer deur de roeten van de grote kökken. Alles was gries. Effen later geet de deure lös en kump Jan naor buuten, zo zwat as roet. Hoe kan dat ok anders, zien mooie pak had een kleurwisseling ondergaon. Alle greun was zwat e-woorden. Ie kunt oe veurstellen, iederene lachten, allene Jan neet. Den hef zich een betjen af e-klopt en sprong op de fietse. De vrouwleu foeterden, want 't kabinet was haost neet schone te kriegen van die vette roetbende .Da's ens maor nooit weer, met een jachgeweer de schoarsteen veggen, zeien de vrouwleu. En wie denkt dat Jan der toen net zo oaver dach.

HET KERKDORP KRANENBURG, IN VORDEN

Henk Folmer

Over de Kranenburg in de gemeente Vorden is, voorzover bekend, nooit een totaalverhaal over haar verre en recentere verleden gepubliceerd, en al zeker niet in deze Kronyck. Als geboren en getogen Kranenburger (ik ben er in 1938 geboren, heb er tot 1958 gewoond en kom er nog geregeld) vond ik het een plezierige uitdaging hierover een artikel te schrijven.

Ik dacht daarbij aan drie hoofdonderwerpen en wel:

De geschiedenis van dit dorpje; hierbij wil ik ingaan op vragen als:

waarom is in een klein dorpje ver buiten Vorden zo'n grote kerk en later ook een klooster gebouwd?

waarom heeft het van oudsher een roomse signatuur?

waarom heet deze plek de Kranenburg en waar komt deze naam vandaan?

Enkele eigen, Kranenburgse oorlogsherinneringen.

Hoe zag het dagelijkse leven er ongeveer 55 jaar geleden in dit kerkdorp uit?

Hierbij te denken aan:

het leven van alledag op de Kranenburg na de oorlog.

de Rijksweg, waarbij tevens kort wordt ingegaan op de aanleg hiervan in 1829.

de Kranenburgse middenstand en de dagelijkse beslommeringen rond de eetgewoonten.

de geloofsbeleving in die tijd.

de lagere school; hiervan was mijn vader, meester Folmer, vele jaren het hoofd.

Ik heb me later gerealiseerd dat juist vanaf het midden van de jaren 50 op het platteland in Nederland en dus ook op de Kranenburg, veel is veranderd. Veel oude waarden, gewoonten en tradities zijn onvervangbaar verdwenen. Ik ging me beseffen dat ik rond een bijzonder knikpunt in de plattelandsgeschiedenis was opgegroeid.

Historisch overzicht van de ontstaansgeschiedenis van de Kranenburg

Om inzicht te krijgen in, waarom de Kranenburg juist daar ontstond, waarom het een rooms centrum was en waarom het de naam de Kranenburg kreeg, moeten we teruggaan in de tijd en wel naar het eind van de 16e eeuw, toen de denkbeelden van de Reformatie ons land veroverden.

In 1598 werd de toenmalige pastoor van de St. Antoniuskerk in Vorden, Warnsinck, ontslag aangezegd omdat hij zich niet wilde onderwerpen aan de geloofsinzichten zoals verkondigd werden vanuit de reformatorische denkbeelden (1). Hij wist zijn werk als katholieke pastoor echter nog voort te zetten tot 1603; dit ondanks een aanwijzing van het Hof in Zutphen. In 1603 liet hij zich uiteindelijk toch bevestigen als predikant. Of dat ook van harte ging, lijkt twijfelachtig, want reeds in 1604 verliet hij Vorden. Hierna werd Joannes Volcherus zijn opvolger als predikant.

De St. Antonius Abt kerk en een groot gedeelte van de parochianen gingen over naar het nieuwe geloof (2). Wat resteerde, was een kleine groep parochianen die het oude geloof trouw bleven; maar ze waren (verspreid over een zeer groot gebied) als een kudde zonder herder. En zoals dat veelal bij een grote maatschappelijke omwenteling gaat, kwamen er 'met de nieuwe heren ook nieuwe wetten'.

Het rooms-katholieke geloof werd verboden en ten aanzien van het houden van roomse erediensten werd zelfs streng opgetreden en zware boetes uitgedeeld. Maar de adellijke bewoners van kasteel 't Medler waren niet overgegaan naar het Protestantse geloof. En omdat "adel verplicht", hebben ze zich over hun resterende geloofsgeestverwanten ontfermd. Eerst was dat de familie Griffijns. Enige jaren na 1654 werd dat de familie van Dorth. Deze familie bewoont zoals bekend nog steeds 't Medler. Er werd door hen zoveel mogelijk gezorgd voor een geestelijke, terwijl in de kapel van het kasteel, deze groep gelovigen voor de erediensten/missen kon blijven samenkomen.

Door de kritische opstelling van de plaatselijke overheden werd het de toenmalige baron van Dorth in 1716 allemaal te zwaar. Hij vroeg de geestelijke ergens anders onderdak te zoeken. De pater werd toen een huis aangeboden door ene Herman Franckenmeulen; dit huis stond op een verhoogd gedeelte van een moerassig gebied "den Kranenberg" genaamd. Dit gebied werd zo genoemd omdat hier regelmatig kraanvogels landden. Het ligt aan de huidige Bergkappeweg.

Het wederzijds respect tussen de toenmalige pastoor (Coveliers) en deze Herman Franckenmeulen ontwikkelde zich dusdanig dat hij achter het huis een schuilkerk liet bouwen. Opmerkelijk hierbij is een notitie in het Burgerboek van Zutphen dat vermeldt dat de Franckenmeulens "van de waere gereformeerde religie" waren.

Ook op den Kranenberg kon onder dreiging tot sluiting en/of boetes niet altijd kerk gehouden worden. Enkele korte perioden moest uitgeweken worden naar boerschuren in de omgeving.

In 1799 werd onder druk van de Franse bezetter een wet aangenomen die vrijheid van godsdienst waarborgde. Dat was goed nieuws voor de katholieken van den Kranenberg, want hun schuilkerk werd te klein en was zwaar bouwvallig geworden. Men ging denken aan nieuwbouw.

In 1829 was de huidige Rijksweg gereedgekomen. De gedachten van het in 1829 opgerichte kerkbestuur ging toen uit naar een bouwplek langs deze weg. De familie van Dorth bood een groot stuk grond aan, "Klein Veldkamp" geheten en gelegen op de huidige locatie de Kranenburg. Tevens stichtten ze er in 1829 alvast een particulier kerkhof. Op dit kerkhof herinnert een zuil met tekst aan de aanleg hiervan. Ook bouwden ze er in 1865 een kapelletje, compleet met familiegrafelder. Men besloot definitief de nieuwe kerk op Klein Veldkamp te gaan bouwen.

De Kranenburg aan het begin van de 20e eeuw, zoals afgebeeld op een oude ansichtkaart. De voorloper van het huidige Pannenkoekenrestaurant, daarvoor café Eijkelkamp, was toen nog een echte herberg, waar men met de koets naar binnen kon rijden.

VORDEN. R. k. Kerk met Pastorie

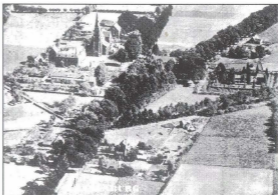
leefde tot 1886. Ook zij steunde de katholieken zo veel mogelijk. In 1856 besloot zij zelfs een dusdanig kapitaal ter beschikking te stellen dat de huidige kerk op de Kranenburg hiervan gebouwd kon worden. Ze trok de toen al landelijk bekend wordende architect P. Cuypers aan. Het werd een kerk in neogotische stijl.

Met de bouw werd begonnen in 1856, maar door allerlei problemen kwam de kerk eerst in 1867 gereed. In het kerkportaal herinnert een gedenksteen aan deze bouw. De kerk van 1834 werd gesloopt; de pastorie bleef in gebruik; ze staat er nog steeds.

Freule Josephine zorgde ook nog dat het kerk- en armbestuur ruim drie decennia lang een donatie van fl. 500,- per jaar van, of door haar, ontvingen. In totaal fl. 15.000,-.

In 1881 maakte de freule weer een ruim financieel gebaar naar de Kranenburgse gemeenschap door een school te stichten, compleet met een woning voor het schoolhoofd. In 1910 werd aan de school een parochiezaal gebouwd. In 1920, bij de gelijkstelling van het onderwijs, is de school uitgebreid naar een 4-klassige school en is het zaaltje gesloopt.

Luchtopname van De Kranenburg daterende uit 1953.

De familie Van Dorth heeft eeuwenlang mede zorg gedragen voor geestelijke verzorgers voor de katholieke bevolkingsgroep. Hierbij ging hun voorkeur uit naar leden van de Orde van Franciscaner Minderbroeders. Toen deze Orde rond 1900 drie nieuwe kloosters in Nederland wilde bouwen, wist de toenmalige baron Van Dorth hen te bewegen, één hiervan op de Kranenburg te vestigen. De plaatselijke kerkleiding was hier dusdanig enthousiast over dat ze de grond aan de paters Franciscanen aanbood voor fl. 0,10 per m²; ook voor die tijd een schijntje (5).

Het klooster kon in 1902 betrokken worden. Hiermee zijn we in deze historische terugblik beland in de vooroorlogse periode. Na de bouw van het klooster werd op de Kranenburg niet meer op grote schaal voor religieuze doeleinden gebouwd. De kerk en school van de Kranenburg hadden een groot verzorgingsgebied. Dit strekte zich uit tot het Galgengoor, Mossel en Varssel (voorbij kasteel Zelle), Linde, de Kieftskamp en het dorp. Daar waar geen directe wegen richting de Kranenburg liepen, ontstonden 'kerkenpaden'; dit uiteraard met instemming van de grondeigenaren. De routes vanuit Galgengoor en het Mossel zijn nu nog deels in het veld aan te wijzen. Die vanuit het Galgengoor liep via Kamphuizen en de Wientjesvoort naar de Kranenburg (6). Vanuit Mossel liep men door de weilanden, om bij het begin van de Ganzensteeg uit te komen. Bijzonder om hierbij op te merken is dat vrijwel alle grondbezitters van deze twee lange kerkenpaden protestants waren.

Oorlogsherinneringen

Gezien mijn geboortjaar, 1938, zijn mijn herinneringen hierover beperkt tot de latere periode van de oorlog. De volgende gebeurtenissen staan me echter nog helder voor de geest:

De Kranenburg lag onder een drukke vliegrouete van geallieerde bommenwerpers vanuit Engeland naar Berlijn. Op een dag kwam een brisantbom op het erf van de boerderij van de familie Norde aan de Kostedeweg terecht. Gelukkig vielen er geen dodelijke slachtoffers, maar enkele bewoners liepen wel verwondingen op door rondvliegende bomscherven. Het voorhuis was flink beschadigd. De waakhond hield aan dit gebeuren kennelijk een 'vliegtuigtrauma' over, want hierna begon hij steeds heel hard te janken als er vliegtuigen op komst waren. In mijn herinneringen begon hij al wel enkele minuten voordat wij de vliegtuigen hoorden, vreselijk te janken.

De beschieting van een munitietrein en het in brand schieten van de boerderij van de familie Houtman op de dag van de bevrijding zijn ook van die herinneringen die ik niet vergeet, maar deze zijn reeds beschreven in de Vordense Kronyck van december 2004.

In 1944 werd de school gevorderd door de bezetter en werd er o.a. in de kamers bij mij thuis les gegeven. Mijn vader was hoofd van de lagere school en wij woonden naast de school.

De school werd in die periode getroffen door fosforbommen, die in de gang terecht waren gekomen. Een lange periode daarna sprongen nog steeds de von-

ken van kozijnen als daar met een scherp voorwerp overheen werd gekrast. Toen de bevrijding naderde legden de Duitsers, in wanhoop door de snelle opmars van de Canadezen vanuit richting Ruurlo, nog gauw een zandfort aan voor hun antitankgeschut. Dit deden ze op een akker vóór de pastorie. Toen de Canadezen echt dichterbij kwamen, vluchtten de Duitsers naar Zutphen, dat beter te verdedigen leek.

Aan de snelle aftocht van de Duitsers zat, zo bleek later, ook een schaduwkant. Een hoeveelheid materiaal en andere bezittingen die ze niet wilden meenemen, werden gedumpt in een grote kuil langs de toenmalige oprit naar het kerkhof. Twee kinderen van de familie Schoenaker die later in deze afvalhoop gingen spelen, kwamen een handgranaat tegen die op scherp stond. Toen ze aan de veiligheidspal trokken, ging deze af met trieste gevolgen. Beide waren vrij ernstig gewond geraakt en moesten met spoed naar een ziekenhuis. Naar Zutphen kon niet, dus maar naar Lochem. Ze werden op een platte kar gelegd op een dikke laag stro en begonnen toen aan een rit van ruim ander half uur. En dit met de kans om vanuit de lucht beschoten te worden door geallieerde vliegtuigen, als deze dachten dat paard en wagen door een vluchtende Duitser werd gebruikt. De oorlog zou nog enkele weken duren.

Gelukkig hebben beide dit avontuur overleefd, zij het niet zonder enig ongemak. Na de bevrijding kon overbuurman Schoenaker zijn auto weer te voorschijn halen. Deze had hij in het najaar van 1944 onder hooi verstopt in de schuur tegenover de school. Jammer dat deze schuur er nu wel erg verwaarloosd en deels op instortende staat. Ook de van teenhout gevlochten en met leem opgevulde westelijke wand dreigt verloren te gaan. Erg jammer voor zo'n stukje plattelandstantiek. Jaren na de oorlog werd ook mij geleidelijk aan duidelijk wat de joden in de oorlog was aangedaan. In diezelfde periode 'ontdekte' ik tevens het kleine joodse kerkhof op het landgoed Kamphuizen. Door deze combinatie in de tijd is waarschijnlijk te verklaren waarom dit kerkhofje een dusdanige aantrekkingskracht op mij heeft gekregen, dat ik, als ik in daar in de buurt kom, altijd even dit rustpunt op zoek.

Ik was positief verrast toen het hoofd van de samenwerkingsbasisschool op de Kranenburg mij recentelijk vertelde dat men dit kerkhofje, tezamen met de oorlogsgraven op het Algemeen Kerkhof (in het kader van de dodenherdenking op 4 mei) verzorgt en er op school middels een project bij stil staat.

Het leven van alledag na de oorlog op de Kranenburg

Afgezien van hierboven reeds vermeld oorlogsleed bij de families Houtman, Norde, Schoenaker en het moeten ontruimen van het klooster in 1944, was de Kranenburg verder redelijk gespaard gebleven van oorlogsgeweld. (De paters Franciscanen kregen gastvrijheid aangeboden op huize De Wiersse).

Op de Kranenburg pakte men de draad na de bevrijding weer op, alhoewel men

de draad nauwelijks had hoeven los te laten. Een belangrijk oorlogsprobleem zoals in het Westen en in grote steden, te weten honger door voedseltekort, kende men op het platteland nauwelijks en ook op de Kranenburg was er voldoende te eten. Zo werd bij mij thuis elk najaar een varken geslacht of een halve koe aangeleverd; varkens werden levend aangevoerd en thuis gedood; er kwam hiervoor een slager aan huis.

Het leven in zo'n dorpje als de Kranenburg en zijn agrarische omgeving werd grotendeels beheerst door natuurwetten en de vaak eeuwenoude tradities en gewoonten. Ik wil hiervan enkele voorbeelden geven van zaken die nu niet meer voorkomen en misschien bij de huidige generatie zal overkomen als informatie uit een Openluchtmuseum.

In die tijd had men de paarden ondergebracht in een "onderlinge paardenverzekering". Aan het eind van de winter werden deze gekeurd, want dan gingen ze weer een zware werkperiode tegemoet. Deze keuring vond plaats vóór café Schoenaker. De eigenaar moest het paard enkele keren voorbij een keuringscommissie laten galopperen; hierna werd het paard nog aan alle kanten geknepen en gepord. Werd een paard te zwak bevonden voor het komende seizoenwerk, dan werd het afgekeurd en aan een slager verkocht.

Men had in die tijd veelal een handjevol kippen, die de gehele dag rondlopend hun kostje bij elkaar scharrelden. Wel werd een kleine hoeveelheid maïs verbouwd om in de winter de kippen bij te voeren. Dit gold ook voor eventuele ganzen, eenden of kalkoenen.

De maïskolven werden in gazen opslagruimten op het erf bewaard; ca. 1 meter van de grond zodat de kippen en andere dieren er niet te vroeg van konden genieten. De gaasconstructie was om middels de wind, de kolven droog te houden; anders gingen ze schimmelen.

Als in het voorjaar de kippen weer gingen leggen, ging er een mandje eieren naar de pastorie; zo ook een gedeelte van de huisslacht in de herfst. Tot ver na de oorlog kenden we geen broederijen. De kippen 'zorgden zelf' voor kuikens. In het voorjaar was men een aantal hennen tijdelijk een beetje kwijt; maar na enkele weken kwamen ze met een wolk aan kuikens weer tevoorschijn.

Eind jaren '40 kwamen de eerste broederijen om kippeneieren in grote aantallen uit te broeden. Nu verschenen bij vele boerderijen grote kippenhokken. Om de eierproductie nog verder op te voeren kwam er 's nachts verlichting in de hokken.

Ook voor koeien, varkens en paarden kwam een wezenlijke verandering. De mannelijke rol van de stier, de beer en de hengst werden weldra overgenomen door de Kunstmatige Inseminatie, de K.I. Voorheen hadden alleen de grotere boeren een stier of een beer; de kleinere boeren en diegene die thuis in een stal een koe of enkele varkens hadden, moesten hiermee op pad. Dan zag je bij een

koe de boer op de fiets er naast, en bij een varken ging de boer te voet en leidde het varken met behulp van een lange stok. In de rust van die tijd kon de route best een stukje langs de Rijksweg lopen of deze met koe of varken oversteken. Daar er in de oorlog relatief op de Kranenburg weinig schade aan huizen was toegebracht, werden er nauwelijks bouwvergunningen afgegeven. In 1951 werd pas het tweede huis na de oorlog gebouwd, terwijl het huis van de familie Houtman eerst in 1953 werd herbouwd.

Vlakbij het kerkhof op de hoek Eikenlaan en Kerkweide stond een klein huisje voor een brandweerspuit. De familie Rouwen had al lang haar oog hier op laten vallen. Maar het duurde nog geruime tijd voordat ze inderdaad dit minipandje mochten betrekken. Als uiting van dank kwam de volgende tekst op de voorgevel te staan: "lang gewacht, lang gezwegen, niet meer verwacht maar toch gekregen".

Wat me van die tijd ook nog helder voor de geest staat, is de rust en stilte die er heerste. Daar er nauwelijks auto's, vrachtwagens en geen tractoren waren, was zo'n gebied als een stiltegebied nu. Het geluid dat te horen was kwam verder voornamelijk van:

- Het slaan van de torenklokken en het luiden van het Angelusklokje van het klooster dat de kloosterlingen opriep tot gebed.
- 2x per uur was op afstand een stoomtrein (met daar achter een lange stoompluim) te horen. Vanaf 1953 werd de stoomtrein vervangen door de blauwkleurige dieseltreinen de "Blauwe Engel" geheten.
- Zo nu en dan tufte huisarts Lulofs op zijn motorfiets voorbij.
- En niet te vergeten, de duiven rond het kerkhof, en een zwerm kraaien die veel op en neer vlogen van de kerktoren naar de bomen tegenover de school en naar de Wientjesvoort.
- Het geratel van de karrenwielen op de weg.

Als iemand overleed, gingen alle luiken en/of de gordijnen van het huis van de overledene dicht. Alle leden van het nabuurschap van de overledene werden mondeling op de hoogte gebracht; overlijdenskaarten werden toen nauwelijks op de Kranenburg gebruikt.

De naaste nabestaanden droegen langere tijd zwarte kleren. Naar mijn herinnering bij de vrouwen intensiever en langer dan bij de mannen. De mannen droegen de eerste weken vaak een zwarte band op een mouw als ze niet in het zwart waren gekleed.

Omdat men vroeger weinig mobiel was, zagen familieleden elkaar soms lange tijd niet als de onderlinge afstanden groot waren. Bruiloften en begrafenissen hadden dan naast de vreugde of verdriet een welkome bijkomendheid, namelijk dat men elkaar weer eens zag.

Was de overledene oud en zonder veel pijn of ellende overleden, dan sloeg na het

officiële gedeelte, tijdens de uitgebreide koffietafel en hierna een stevige borrel, de stemming weldra om van droefenis naar meer ontspanning. Meermalen zag ik vooral de oudere begrafenisgangers, zowel mannen als vrouwen, met kleine pre-toogjes de paardenkoets beklimmen en zachtjes zingend, neuriënd of snurkend op weg naar huis gaan.

Zo nu en dan waren er gebeurtenissen die het dagelijks leven even meer kleur gaven. Vanuit de Kranenburg waren soldaten naar Nederlands Indië vertrokken. De lokale gemeenschap stuurde hen geregeld pakketjes.

In 1948 kwam er een grote groep per boot terug naar huis. Vanaf de boot werd per brief aangekondigd dat de soldaten aan de goede gevers als dank voor dit medeleven, een rijsttafel zouden aanbieden. Mijn ouders waren ook uitgenodigd. Maar mijn moeder zag dat helemaal niet zitten. Men kende nog geen chinees eten, noch waren er Chinese restaurants. Mijn moeder dacht uitgenodigd te zijn voor een veredelde rijstepapmaaltijd. Eenmaal terug van de Chinese rijsttafel was ze helemaal verrukt en kreeg iedereen er over te horen.

De Wientjesvoort was in 1928 gekocht door Baronnesse Bosch van Drakesteijn (6). Deze was getrouwd met Freiherr Dagobert von Mengden. Ze kregen een zoon Eberhard. Deze zorgde door zijn uitspraken, kledij, uiterlijk en wijze van optreden nogal eens voor enige hilariteit.

Buitenlandse vakantiereizen was nog verre toekomstmuziek. Toen dan ook iemand in 1950 naar Rome ging liften, vroeg het Vordens weekblad "Contact" hem een reisverslag te maken om dit te publiceren.

Met oudjaar kenden we niet de luxe van het inkopen van dozen met vuurwerk; toch werd er stevig geknald. Dit met behulp van een oude melkbus, carbid en een klodder spuug. Het effect was oorverdovend.

De geloofsbeleving in die tijd

De verzuiling van Nederland werd na de oorlog nog enkele decennia voortgezet en ook het "rijke roomse leven" manifesteerde zich in die periode nog steeds, zij het met de tendens tot afname.

Eerder in dit artikel meldde ik dat de Kranenburg een kerkdorp met roomse signatuur was. Dat kwam o.a. tot uiting in zaken als het volgende: Uit nogal wat katholieke gezinnen met zoons ging er minstens één naar het seminarie/priesteropleiding; er kwamen overigens ook velen vroegtijdig weer naar huis. We kenden echter ook de situatie bij familie Seesing, waar vier zoons priester werden en allen trokken naar de missie. In 1951 kregen deze vier tegelijk verlof. Dit was voor de parochie een reden tot een groot kerkelijk feest.

Op Eikenlaan 17 stond en staat nog op een huisgevel de latijnse spreuk "Ora et Labora" oftewel "bid en werk". Het was de tijd dat een gezin dat 4 km van de kerk woonde en dat te ver vond, om die redenen verhuisde en nieuw bouwde op de Kranenburg. Dat waren nog eens kerkelijke tijden. Elke dag was er 's morgens

een kerkdienst. En met Kerstmis ging men om 5 uur naar de Kerstdienst die ca. 2 uren duurde; een echte nachtmis dus. De gehele morgen daarna was men gammel.

Herman Jansen was een bekende koster van de kerk, en was dat zeer vele jaren. Hij woonde naast de pastorie in een boerderijachtige woning. Er waren achterin nog de hokken voor varkens en een koe.

Op de tweede zondag na Pinksteren was het Sacramentsdag. Dan werd er een processie door de tuinen van de kerk gehouden. Vlak bij het kostershuis stond een kapelletje waar gestopt werd om te bidden. Nu, in 2005, staat er op de plek van het kostershuis een fraaie bungalow en het kapelletje is nu opslag voor het tuingereedschap. Enkele meters van dit vroegere kapelletje staat in de berm van de Rijksweg een bord dat alle kerkdiensten binnen de gemeente vermeld. Ook het kerkelijk leven op de Kranenburg is meegegaan in de vaart der volkeren.

De plaatselijke voetbalclub Ratti moest steeds om 14.00 uur beginnen zodat de parochianen na afloop op tijd in de kerk kon zijn voor het Lof van 16 uur.

In mijn beleving was het onderling contact tussen de verschillende geloofsgroeperingen in de gemeente Vorden vrij positief. Conflicten onderling herinner ik me niet.

De kloostergemeenschap leefde nogal op zichzelf. Wel waren er paters of broeders die hun koffieadresjes hadden, maar van het kloosterleven merkte je toch weinig. De Kranenburg kende veel verenigingen. Hiervan waren enkele typisch

Bruidjes uit een processie; een Sacramentsprocessie(?) (1950).

kerkelijk georganiseerd zoals de Derde Orde en een mannenzangkoor. De andere verenigingen zonder kerkelijke binding, hadden echter ieder wel een geestelijk adviseur.

De katholieke gemeenschap was zich naar mijn mening in mijn jeugdperiode, niet meer bewust wat de familie Van Dorth in het verleden voor hen betekend heeft. Zeker niet de feitelijke kanten daarvan. Ik heb daar althans toen vrijwel niets over gehoord. Wel was er een zeker respect voor deze familie. Dit kwam vooral tot uiting na de kerkdiensten. Men liet de leden van deze familie eerst de kerk uitgaan, waarna de rest volgde.

De lagere school

De school kende vier lokalen voor de zes schoolklassen; begin jaren '50 kwam er een vijfde lokaal bij. Bekende meesters en juffrouwen waren zoal: meester Wolbert (1921-1948), bovenmeester Folmer (1927-1958). Verder stonden ook vrij lang voor de klas juffrouw Tadema, Tielkes, Wissink en De Neef en meester Bekker.

Na de oorlog werd met een kleuterschool gestart; eerst in zaal Schoenaker, met als eerste kleuterjuffrouw mej. Reinsoever. Eind jaren 40 werd er een kleuterschool aan de Eikenlaan gebouwd.

De kinderen kwamen uit een groot gebied; de versten kwamen uit Varsseel. Van hen hoorde ik dat er aan de Zelledijk regelmatig houtskoolbranders aan het werk waren. Ik ben daar ook eens gaan kijken. Ik vond de uitdrukking "branders" wat vreemd, want het hout mocht juist niet branden maar smeulen.

Elk jaar was er een schoolfeest. Dan werden allerlei spelletjes gedaan zoals koekhappen, hinkelen, zaklopen, enz. In de pauze en na afloop stonden er enkele wasdelen met aanmaaklimonade klaar.

De school kende toen een aardappel-vakantie van enige dagen in de oogsttijd hiervan. De kinderen moesten dan meewerken bij de aardappel oogst.

Ons huis kende een kleine kamer direct naast de voordeur. Als schoolhoofd was je in die tijd ook een soort maatschappelijk brievenschrijver voor velen. Met allerlei zaken waar bij getelefoneerd of een brief geschreven moest worden, ging men naar de boevenmeester om hulp. Veel brieven werden geschreven ten gunste van uitstel van militaire dienst en om tijdelijk verlof als er thuis te weinig mankracht aanwezig was om de oogst tijdig binnen te kunnen halen. Eenvoudige landbouwmachines waren er al wel, maar er moest nog veel handwerk gedaan worden.

Als er aangebeld werd en wij als kinderen deden open dan was het ritueel altijd hetzelfde: kon de vraag: *is de meester thuis* met *ja* beantwoord worden, dan werd de bezoeker zonder nadere toelichting, direct in het kleine (spreek)kamertje naast de voordeur gelaten.

Ook gaf het schoolhoofd adviezen voor het eventueel gaan volgen van vervolgonderwijs. In die tijd was de keuze uit Ambachtsschool, Huishoudschool, Mulo, HBS en Gymnasium. Ging je als jongen naar de Ambachtsschool of Mulo dan

was je een hele piet. Evenzo als een meisje naar de Huishoudschool of Mulo ging. Hooguit één à twee per klas gingen naar de HBS; zelden ging iemand naar het Gymnasium.

In 1948 gingen we met de gehele school naar Vorden, naar 't Nutsgebouw. Hier was een kinderfeest georganiseerd ter gelegenheid van de troonswisseling van koningin Wilhelmina naar Juliana. Aan het eind van de middag kregen we bij het naar buiten gaan een sinaasappel. Dat was de eerste die ik in mijn leven zag. Vol trots nam ik deze mee naar huis waar hij gedeeld werd over vier personen.

Geraadpleegde bronnen

1. Uit het manuscript van J.W. de Gruijter; Stads- en Streekarchief in Zutphen.
2. Ontleend aan de publicatie De Kerken van de Kranenburg, door wijlen pater M. Reinders OFM. Ze is deels bewerkt en aangevuld.
3. Volgens de Van Dale o.a. "het ministerie van Waterstaat moest het ontwerp goedkeuren".
4. P. Gorter; bewoner/eigenaar van huize de Oude Voorde.
5. Informatie van oud-pastoor J.A. van Zeelst.
6. Uit "Originele Kaart en Profiel-tekening van de aanleg van de Rijksstraatweg". Stads- en Streekarchief in Zutphen.

Woord van dank:

Ik wil mijn dank uitspreken naar de heren Bart Hartelman, Johan Pardijs, Jaap van den Broek en mw. Louise Arkeveld-Wolbert die ter plaatse hand- en spandiensten verrichtten. De oude foto's van de Kranenburg zijn van Theo Schoenaker.

HET RIJWIEL, OF DE FIETS

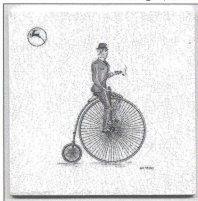
Arie Tragter

Voordat de fiets bestond, was men aangewezen op paard en wagen, of koets. Maar, dit was alleen weggelegd voor mensen die deze vervoermiddelen bezaten, de gewone man moest lopen. Landgoedeigenaren, boeren en welgestelde burgers, artsen en fabrikanten hadden een paard en wagen. Zo vinden we achter het huis Zeldenrust, aan de Zutphenseweg, nog het koetshuis van dokter C. Lulofs. Later gebruikte hij dat voor zijn motor en auto. Bouwvakkers, om een voorbeeld te noemen, liepen s'morgens van huis naar het werk. Ik heb eens horen vertellen dat men om 5 uur in de ochtend vertrok, eerst anderhalf tot twee uur naar het werk liep, dan 8 à 9 uur werkte en dan, ook weer twee uur, terug liep; en dat zes dagen in de week(!). Dus hebben we tegenwoordig niets te klagen. Maar ook een fiets kon niet iedereen betalen. Ook dat was toen een kostbaar vervoermiddel. Soms had men in een groot gezin maar één fiets tot zijn beschikking en moest er dus toch nog veel worden gelopen.

De fiets is al ongeveer 170 jaar oud. De eerste fietsen werden gemaakt in Frankrijk. Dit waren nog zogenaamde 'loopfietsen'. Men zat op een zadel dat was gemonteerd op een frame. Het geheel werd voortbewogen door zich met de voeten op de straat af te zetten. Dat was al een hele vooruitgang; het ging veel sneller dan lopen. Daarna verscheen de *Vélocipède* (ook een soort fiets). Die bestond uit een frame, een vrij groot voorwiel en een veel kleiner achterwiel. De trappers van dit type rijwiel waren rechtstreeks op de as van het voorwiel gemonteerd.

De fiets heeft gedurende de eerste jaren van haar bestaan een geweldige ontwikkeling doorgemaakt. Er werden diverse mechanismen van voortbewegen, zowel door middel van de benen als met de armen, ontwikkeld (zie afbeeldingen). Ook werd in die tijd de luchtband ontwikkeld. Dit was een enorme verbetering, want voor die tijd waren er houten wielen, vervolgens wielen met houten banden, gemonteerd op een ijzeren wiel, hetgeen natuurlijk erg stootte. Daarna werd de massief-rubber band uitgebracht en toen kwam de luchtband.

Door de jaren heen heeft de fiets een enorme verbetering ondergaan. Na de fiets met de ongelijke wielen werd er een fiets ontwikkeld waarvan de wielen

Een afbeelding van een velocipede zoals afgebeeld op de serie tegeltjes uitgebracht door de Gazelle rijwielafabriek.

even groot waren. De eerste fietsen van dit type hadden een aandrijving met een 'blokketting'. Dit was een grove fietsketting. Ook is er een 'cardan'-aandrijving op de markt geweest, maar vanwege de grote weerstand liep die fiets erg zwaar. Toen kwam de ketting die we nu nog kennen in zwang. Hiermee kon men de aandrijving aanpassen door de onderlinge grootte van de tandwielen te variëren.

De eerste fietsen waren van het zogenaamde 'doortrapper'-type. Dat was een fiets waar het achtertandwiel en het achterwiel aan elkaar vast zaten. Wilde men met deze fiets remmen, dan moest men in plaats van vooruit, achteruit trappen. Daarnaast zat er ook nog wel een rem op deze fiets. Dat was een handrem, die remde door middel van een rubber blok dat op de voorband werd gedrukt. Erg effectief was dat overigens niet. Bovendien veroorzaakte dit slijtage van de band.

Daarna kwam de fiets van het 'freewheel'-type. Hierop kon men alleen vooruit trappen, maar tijdens het rijden kon men de trappers wel laten vrijlopen. Moest men remmen, dan was men bij dit rijwiel wel afhankelijk van de handrem. Daarna kwam de fiets met de 'terugtrap-rem. Dat was een enorme verbetering. Zo was men niet meer afhankelijk van de handrem.

Ook werd er een type handrem ontwikkeld waarbij er, zowel op het voor- als bij het achterwiel, rubber blokjes op de velg van het wiel werden gedrukt.

De eerste fietsen in Vorden werden verkocht door Van Ark, in de Wildenborch. Daarna volgde Emsbroek. Emsbroek importeerde aanvankelijk fietsen uit Duitsland - de Brenabor - maar begon na een tijdje zelf met de productie van fietsen door onderdelen samen te stellen. Men maakte zelf geen onderdelen. Wel werden er verschillende frames geproduceerd en werd de fiets in de fabriek gelakt. Omdat de verkoop van fietsen zo'n enorme vlucht nam, wilde Emsbroek uitbreiden. Daarvoor had hij financiële middelen nodig en hierin voorzag Poesse. Hiermee werd de EMPO-fiets een feit.

Ook in andere fabrieken werden er fietsen gemaakt: Zo waren er fietsen van de merken Fongers, Gazelle, Sparta, Veenoo, en Germaan. Deze laatste werd in Duitsland gemaakt. Men hoorde toen wel eens zeggen: aan een germaan, daar heb je wat aan. Dit kon op tweeërlei manieren worden uitgelegd.

Fietsen werden er in Vorden verkocht door Van Ark, Kuypers, Lettink, Barink, Groot Enzerink, Evert Lettink, Derk Lettink, Groot Obbink, Eykelkamp (Medler), Sessink (Kranenburg) en Tragter. Ook Albers de schoenmaker heeft nog in fietsen gehandeld, zoals blijkt uit een oude advertentie. Tegenwoordig zijn er fietsen te koop in alle prijsklassen en kwaliteiten.

Zoals de meesten van ons weten is de heer Arie Tragter op 8 juni 2005 j.l. overleden. Wij hebben echter gemeend om zijn verhaal, dat hij ons nog vlak voor zijn overlijden deed toekomen, toch te moeten publiceren (red.).